

*Н. В. ВЕРТЕЛЕЦЬКА,
викладач кафедри всесвітньої історії
та методики викладання суспільних дисциплін.
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
ім. академіка С. Дем'янчука*

ІСТОРИОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНСЬКИХ АКЦІЙ 1944-1948 РОКІВ

Анотація

У даній статті аналізується проблема оцінки українсько-польських переселенських акцій 1944-1948 років.

Аннотация

В данной статье анализируется проблема оценки украинско-польских переселенческих акций 1944-1948 годов.

Annotation

The problem of the estimation Ukrainian-Polish emigrant action on the 1944-1948 in analysed on this article.

Проголошення незалежності України висунуло на перший план питання непорушності її кордонів і з'ясування долі українців прикордоння. З'явилась проблема щодо можливих територіальних претензій з боку сусідніх держав. Надзвичайно актуальною стала тематика українсько-польських взаємин у XX столітті, зокрема найбільш трагічного їх періоду - кінця Другої світової війни і перших повоєнних років. Мова йде, насамперед, про польсько-українські переселення 1944-1948рр., сумнозвісну акцію "Віола".

По суті, вона була головною причиною конфронтації сусідніх народів у повоєнний період. Її ж розв'язання, що стало результатом напруженої політичної і багатовекторної дипломатичної боротьби, запрограмувало непростий і неоднозначний характер розвитку відносин між українцями і поляками у післявоєнний період. Тому ми повинні з'ясувати не лише події тих часів, а й історіографію українсько-польських переселенських акцій 1944-1948 років.

У радянській історіографії ця тематика майже не висвітлювалась Лише у кінці 80-х- на початку 90-х років XX століття почалося вивчення даної проблеми, коли стали доступними для наукового опрацювання архівні документи та матеріали.

Проблема вивчення переселенських акцій неможлива без з'ясування встановлення українсько-польського кордону, тому ми маємо згадати авторів, які дослідили цю проблему.

У 1994 р. в науковий обіг увійшло видання колективу авторів Канадського

інституту українських студій Альбертського університету, в якому розглядається питання формування територіальних меж України в період Української Народної Республіки і Гетьманату, а також міжреспубліканських кордонів УРСР. Зосередивши головну увагу на висвітленні цих питань, автори не оминули увагою проблему українсько-польського кордону у воєнні та повоєнні роки, присвятивши їй коротенький нарис.[14].

Проблема встановлення українсько-польського кордону лягла в основу дисертаційного дослідження І. Козловського, де він чітко вказує на демаркаційні роботи на радянсько-польському кордоні і порядок врегулювання прикордонних конфліктів. [8].

Польсько українські переселення 1944-1948рр., акція "Вісла" незважаючи на неодноразові спроби їх оцінити й досі викликають гострі суперечки серед українців Польщі та певної частини польського суспільства. Тому не випадково є полярність позицій різних представників польської історіографії при аналізі причин та наслідків "Віспи".

Польські історики почали досліджувати окремі аспекти операції "Вісла" ще у другій половині 50-х років, але й досі тема не вважається повністю розкритою. Перший етап періодизації досліджень на цю тему припадає на час існування Польської Народної Республіки - з другої половини 50-х до кінця 80-х років. Саме тоді з'явилися численні публікації військових істориків та безпосередніх учасників тих подій, в яких робилися спроби обґрунтувати необхідність та доцільність проведення депортаційної акції стосовно українського населення.

Початок другого етапу датується кінцем 80-х років, які характеризувалися перемогою у Польщі демократичних сил Проте, якщо історики Польської Народної Республіки були практично одностайні у своїх висновках щодо потреби проведення операції "Вісла", то сучасних дослідників цієї проблеми слід розділити на кілька груп.

До першої групи віднесено дослідників Б. Бобуся, З. Польського, В. Філяра, які вважають, що основною метою операції "Вісла" була боротьба проти УПА, внаслідок чого депортація українців була вимушеним кроком. [14].

Другу групу дослідників (Г. Мотика, Т. Ольшанський, Б. Скарадзінський, А. Хайновська) у польській історіографії прийнято називати "ревізіоністами", бо їхня концепція ґрунтується на перегляді попередніх оцінок шляхом введення до наукового обігу нових джерел та нової інтерпретації відомих документів.

До цієї групи слід віднести і польських дослідників українського походження У. Галагіду, Б. Гука, Р. Дрозда Є. Місила, В. Мокрого, які на підставі вивчення архівних документів дійшли висновку про переважання політичних, а не військових чинників при підготовці та проведенні операції "Вісла". Останнім часом у польській історіографії робляться спроби вважати праці групи істориків навіть здобутками української історіографії. [14].

Так, Євген Місило вважає, що ліквідація УПА була другорядним завданням у планах польського комуністичного керівництва розв'язати українське питання в Польщі. [12]. Також Г. Мотика зазначає, що непоширення амністії щодо членів УПА було здійснено комуністичною владою з метою отримати підстави для проведення акції виселення. [2].

Значний внесок у розгляд даного питання зробили і українські історики О.Боровик, М. Камінський, А. Ліпкан, В. Сергійчук, Ю Шаповал, Г. Щерба, які стверджують, що переселенські акції 1944-1948 рр. і зокрема операція "Вісла" були заздалегідь продумані і мали на меті знищення українського етносу на території Польщі [1,6, 10,13,16,17]

Проблемність і важливість переселенських акцій підкреслює і той факт, що в умовах незалежності, коли значно розширилися наукові контакти істориків України й Польщі, ці питання постійно постають на міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких слід назвати " Україна у Другій Світовій війні: уроки та сучасність" (Київ, жовтень 1994р.)," Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті" (Івано-Франківськ, листопад 1996р.), "Українсько-польські відносини в роки Другої світової війни" (Луцьк, травень 1998 р.) та інші. Було укладено ряд наукових збірників з українсько-польських проблем, зокрема "Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті", "Україна у Другій світовій війні: уроки та сучасність", " Україна-Польща: важкі питання", " Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин". Ці збірники містять ряд наукових праць, які присвячені комплексу проблем щодо врегулювання українсько-польського кордону та переселенських акцій 1944-1948рр. Потрібно особливо відзначити роботу Ілюшина "Українсько-польський конфлікт за часів Другої світової війни", Г.Керниці "Депортація українців Закарпаття 1945-1947рр. та її передумови", І.Цепенди "Українське питання в Польщі на початку 1947 р. та розробка силової концепції його вирішення". [5,7,15].

Важливо відмітити роботу Національного університету "Острозька академія", який видає "Наукові записки Національного університету "Острозька академія": історичні науки", на сторінках якого друкують свої праці відносно даних проблем О. Дмитренко, Л. Зашкільняк, С. Макарчук. Зокрема, науковець Олег Дмитренко дає аналіз українсько-польських відносин на сторінках української підпільної преси 40-х років. [3].

Доктор історичних наук з Львівського Національного університету імені І.Франка Степан Макарчук у своїй роботі " Розміщення українських переселенців з Польщі в Україні у 1944-1947рр." вказує на те, що прагнення, яке було здійснене засобами насильства помимо волі всього українського населення, супроводжувалося величезними людськими стражданнями матеріального і духовно-психологічного характеру, які досі дають про себе знати у свідомості сотень тисяч евакуйованих людей та їх нащадків, чому страждання українців у Польщі у 1947 р. доповнила операція "Вісла". Крім того, незважаючи на намір

радянської влади спрямувати основну масу переселенців у східні області УРСР, вони поселились у західних областях. [11].

У "Науковому віснику" Волинського державного університету імені Лесі Українки професор Богдан Заброварний у статті "Генезис і перебіг акції "Вісла" досліджує процес переселення українського населення із Закарпаття на територію УРСР. Особливо зосереджує увагу на депортації українців у північні та західні терени Польщі, показує, що операція "Вісла" була завершальним етапом примусового виселення українців і переслідувала мету припинити діяльність УПА на цій території та забезпечити національну цілісність Польської держави. [4].

Доктор історичних наук Київського Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова Володимир Сергійчук видав збірник документів з українських архівів і польські публікації про складну і трагічну ситуацію, в якій опинилися поляки Волині в роки Другої світової війни, де ми знаходимо чимало цікавої інформації про переселенські акції. [13].

У 1998 р. була видана книга "Депортації українців та поляків: кінець 1939-початок 50-х років: (До 50- річчя операції "Вісла") упорядником якої є доктор історичних наук, професор Інституту Українознавства імені І. Крип'якевича НАН України Юрій Сливка. В цій книзі були зібрані роботи українських та польських істориків, які вносили нові погляди на дану проблему.[2].

Українсько-польські відносини досліджує також Володимир Литвин і у своїй статті «Тисяча років сусідства і взаємодії» акцентує увагу на встановленні добросусідства і порозуміння між двома народами. [9].

Загалом, в історіографії даної проблеми і на сьогодні немає єдиної точки зору щодо причин проведення українсько-польських переселенських акцій 1944-1948 років.

Література:

1. Боровик О. Трагедія Холмищини: До 60-ти річчя Холмських подій / О. Боровик, А. Боровик. - Рівне: Рівненська друкарня, 2004. - 232с.

2. Депортації українців та поляків: кінець 1939 - початок 50-х років: (До 50-річчя операції "Вісла") / Упорядник Ю. Сливка. - Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998.

3. Дмитренко О. Українсько-польські відносини на сторінках української підпільної преси 40-х років // Наукові записки Національного університету "Острозька академія": Історичні науки. - Острог: Національний університет "Острозька академія". - 2003. - Випуск 3, - С.238-241

4 Заброварний Б.Й. Генезис і перебіг акції " Вісла" / Науковий вісник Волинського державного університету ім. Л. Українки. - 2001. - № 11 - С. 103-112.

5. Ілюїтин І. Українсько-польський конфлікт за часів Другої світової війни

// Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Збірник наукових праць / За редакцією П.М. Чернеги. - Київ- Краків: НПУ ім. МІ Драгоманова, 2002.-С. 136-138.

6. Камінський М Через трагедію до порозуміння. Українсько-польська угода про переселення від 9 вересня 1944 року. Позичії і цілі сторін //Дзвін. - 1997. -№5-6.-С. 86-89.

7. Керниця Г. Депортація українців Закарпаття 1945-1947 рр. та її передумови // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 - 22 листопада 1996 р.). - Івано-Франківськ: Плай, 1997.-С. 45-48.

8. Козловський І. Встановлення українсько-польського кордону 1941 - 1951 рр. - Львів: Каменяр, 1998. - 224 с.

9. Литвин В. Тисяча років сусідства і взаємодій: [Польсько-українські відно-

сину від давнини до сучасності] // Гзлое України - 2002. -№207,- С. 4-6.

10. Ліпкан А Операція «Вісла»: минуле і сьогодні //Наукові Записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету ім. М. П.

Драгоманова/Укладач П. В. Дмитренко, О. Л. Макаренко. - К.:НПУ, 2000. - Ч. 4. - С. 187- 197.

11 .Макарчук С. Розміщення українських переселенців з Польщі в Україні 1944-1947рр //Наукові записки Національного університету " Острозька академія": Історичні науки. - Острог: Національний університет " Острозька академія", 2003. - Випуск 3.- С.181-228

12. Місило Є. Українці у Польщі (1944 - 1947): Генеза акції «Вісла» // Ук-
раїна і Польща між минулим і майбутнім / Упорядник А. С. Павли шин. - Львів: Фенікс, 1991. - С. 6-24.

13. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польських публікацій / В. Сергійчук. - К: Українська Видавнича спілка, 2003. - 576 с.

14. Цепенда І. Операція "Вісла" в польській історіографії// Український історичний журнал. - 2002. -№3.-С.84-93.

15. Цепенда І. Українське питання в Польщі на початку 1947 р. та розробка нової концепції його вирішення // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Збірник наукових праць / За редакцією П.М Чернеги - Київ- Краків: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2002.-С. 191-195.

16. Шаповал Ю. Уроки двох репатріацій: [Виповнилося 60 років з початку масштабного польсько-українського переселення:] [9 вересня 1944 р.]//Історія в школах України - 2005,- №3.-С. 53-55

17. Щерба Г. Депортація населення з польсько-українського пограниччя